

ÍRÓPORTRÉ

Rovatunkban kortárs magyar írók életművét mutatjuk be néhány oldalnyi terjedelemben – az „élő klasszikusoktól” a legtehetségesebb fiatalokig. A tárgyalt alkotók kiválasztása elkerülhetetlenül szubjektív, de a róluk szóló dolgozatban igyekszünk átfogó képet adni eddigi műveikről, olyan stílusban és megfogalmazásban, hogy az irodalmat nem szakmaként művelők számára is követhető, feldolgozható legyen, s akár érettségire vagy felvételire készülő diákok is haszonnal forgathassák. Az itt megjelenő esszék bővebb, bibliográfiával is kiegészített változatait kétévenként könyv formájában is közreadjuk.

KONTRA FERENC

Határélethelyzetek. Ha a mi nyelvünkben is lennének olyan összetett szavak, mint a németekében, biztosan megalkotnám ezt az összetett, hogy jellemezni lehessen Kontra Ferenc eddig megjelent műveit: négy regényét (*Drávaszögi keresztek*, 1988; *Gimnazisták*, 2002; *A kastély kutyái*, 2002; *Farkasok órája*, 2003), a több tucatnyi elbeszélést (*Nagy a sátán birodalma*, 1991; *Kalendárium*, 1993; *Ősök jussán*, 1993; *Holtak országa*, 1993; *Úgy törnek el*, 1995; *Gyilkosság joghurt miatt*, 1998), két verseskötetét (*Jelenések*, 1984; *Fehér tükrök*, 1986), drámáját (*Határsár*, 1996), meséskötetét (*A halász fia: ahogy a kopácsiak elmesélték*, 1996). Ebbe az összetett szóba bele lehet préselni mindazt az élményanyagot, amelyet a trianoni határral elszakított kisebbségi családok sorsa kőkeménnyé sűrített. Avagy olyan jelmondatná formált, mint amilyen a laskói főtéren álló Zsolnay-szobor talapzatán olvasható: *Ősök jussán*. A Drávaszögben, Kontra Ferenc ha-

zájában, „amelyen talán a legtöbbször lépett át a határ a középkor óta”, ahol az államok, a hatalmak háborúval, vérrel, kinnal váltogatják egymást, ott az élet megértésének és meghatározásának alapja nem történhet másképp, csakis „ősök jussán”. Meg kell őrizni a családi hagyományt, az emlékeket, a történeteket mint olyan értékeket, amelyeket nem lehet elvenni senkitől, csak az életével együtt. Éppen ezért szükséges az ide kötődő múltnak ismerete, tudása, hiszen csak a nemzedékeken keresztül öröklődő múlt tarthatja meg, táplálhatja a jelent, különben az elszárad, kipusztul.

A családi és saját történetek továbbörökítése a legjelentősebb ösztönző erő Kontra írói pályáján, amelyet rendre kísérték díjak, elismerések (többek között: Sinkó Ervin-díj, Móricz Zsigmond-ösztöndíj, Híd-díj, az I. Vajdasági Magyar Drámaíró Verseny első díja).

Határéletek

Kontra Ferenc Darázson született 1958-ban, majd kisgyermekként Laskóra költözött szüleivel, a középiskolát Pécsen végezte, egyetemre Szegeden járt, jelenleg Szerbiában lakik, Újvidéken. Több folyóiratot szerkesztett, köztük az Új Symposiont 1987–1991-ig, napjainkban pedig a Kilátót. Nemrégén ekként határozta meg önmagát: „én horvátországi magyar írónak mondom magam, ez meghatározza az íróságomat, és hangilag (hogy szavaiddal éljek) is rendjén van. Csak kérdeném halkán analógiaként: melyik angol nyelvű irodalom mondaná azt, hogy határon túli az írója, és mit szólna ehhez az illető szerző?”

Már gyermekkorától kezdve meghatározó élménye a határátlépés, a torokszorító várakozás, miközben a hatalom gyanakodó pillantással lapozgatja az útleveleket. A határátkelő visszafojtott félelmét azután egyik oldalon sem sikerült feloldani, Magyarországon „határon túliként”, „jugó magyarként” kezelték, otthon pedig kamaszkora óta „vendégként” fogadták, aki átvette a magyarországi szokásokat. A határ menti élet gyötrő kétségei, az idegenség érzése, az igazi otthon megtalálásának kényszere központi témái lettek Kontra önéletrajzi ihletésű regényeinek. Más-más generációk szájából, eltérő érzelmi indíttatással hangzanak el a menni vagy maradni kérdésére adható válaszokban rejlő súlyos ítéletek. A *Gimnazistákban* olvashatjuk a féltékeny barátnő keserves kitörését: „megváltozol, mint a többiek, akik

elmentek, és már nem tartoznak igazából sehová. Ismered te is azokat, akik Németországból jönnek haza szabadságra, itthon megjátszszák, hogy milyen nagy lábon élnek, de én átlátok rajtuk, olyanok, mintha folyton menekülnének”; illetve a szigorú nagymama életre szóló tanácsát: „ezentúl csak vendég leszel itthon, megmondtam neked, de nem vettél komolyan. Nemcsak te felejtess el bennünket, hanem téged is elfelejtenek.” Érett fejjel a szerző-narrátor maga fogalmazza újra a nehéz helyzetet legutóbbi, *Farkasok órája* című regényében: „Az egyik énem már egy évtizede csomagol, a másik daczból épít. Az egyik énem még újabb növényeket ültetne, de a másik már hiábavalóságnak, ostoba szentimentalizmusnak tartja az öntözést is. Jobb lenne, ha kiszáradna minden, jöjjön inkább a sivatag. Az egyik énem már nem itt él, a másik pedig még sorban áll hajnalban kenyérért, hogy jusson. Nekem is, nekik is, akikkel együtt éltem. Azokkal is, akiket meghurcoltak háborúellenes szervezkedésükért, és azokkal is, akik ásni jártak. Ilyenkor az ember nem azon töpreng, melyikünk áll előtte vagy utána a sorban...”

A menni vagy maradni, a hol és hogyan élni kérdésének mélyén a nemzeti identitás meghatározása áll: „de azt ne felejtss el, hogy magyar csak itt lehetsz, mert tudják rólad, hogy az vagy. Azok tudják, akik gondoskodtak róla, hogy az anyakönyvi kivonatodon és valamennyi dokumentumodon még a szüleid neve se szerepeljen magyarul, nemhogy a tiéd. Hogy sohase tudd bizonyítani másutt a világon a származásodat.”

Az önéletrajzi kamaszregényben, a *Gimnazistákban* az iskola, a kollégium zárt tereinek és az egész világra kíváncsi kamasz végtelen tudásszomjának ellentéte az a keret, amelyben az ifjú főhős az önmeghatározás gondjaival küzd. Osztálytársai között kell kiverelkednie helyt: a ki az erősebb, ki a vagányabb mércéje mentén, s eközben kell szembesülnie azzal, hogy az otthonról hozott értékrend alapján nem lehet élni az 1970-es években Pécsen: sem a gimnáziumban, sem azon kívül. Szellemi ébredésének két fontos mozgatórugója a rockzene és a korszak legendás filmjei. Mindkét műfaj a „nyugat szabaddabb levegőjét” jelenti a főhős számára. Az egyes zenészművek, dalszövegek felidézése, értelmezése narratív funkciót is betölt a szövegekben, alkalmat ad a szerzőnek arra, hogy ezekről a pontokról indítsa az elbeszélések, regények elmélkedő, esszéyszerű betéteit. Ezek a bekezdések az emlékezés helyei, csakúgy, mint a kamaszkor felidézett történetei. Az emlékek újra átélése lesz a regény központi szerve-

Kontra Ferenc
Fotó: Dávid Csilla

ző elve, s mivel az emlékek csapongók, nem épül epikai szerkezet a műbe, a főhős története a lelki élet változásainak kronológiáját követik.

A saját út megtalálásának könyve a három önéletrajzi regény, amelyeket trilógiaként is olvashatunk. A gyermekkor, s azon keresztül a korábbi nemzedékek élményei, majd a felnövekvő fiatalember tapasztalatai egymásba játszanak, a folytonos emlékezés összeköti a nemzedékeket, míg az egyéni sors záró pontja az a végső elhatározás lesz, miszerint menni kell. A *Farkasok órája* zárásában ez így jelenik meg: „béka perspektívámmal a tetőn csak arra tudok gondolni, hogy az óvóhelyről valószínűleg nemzeti alapon kinézhetnek, erre célzott a szomszéd viszonylagos jóindulattal, így marad a lehetősége annak, hátha valaki célt téveszt, és lehetnék én is egy szétplattyantott civil a kétezerből. Mert a civil kicsinyesen félti a bőrét, és nehezeére esik hamarjában szélesebb dimenziókban gondolkodni. Nekem nincsen egyik és nincsen másik oldalam. Megint inkább egy idegen országot választok magamnak.”

A gyermekkor a maga félelmeivel és családi legendáival kiemelkedően fontos szerepet játszik Kontra életében és műveiben egyaránt. Az emlékeknek olyan kincsestára, ahonnan életének bármelyik szakaszában meríthet, s ezt meg is teszi, a gyermekkori történeteket elmesélő kötetben (*Kalendárium*) kívül több olyan elbeszélésében, amelyeket később beledolgozott regényeibe is, s ezzel különös intertextuális viszonyt hozott létre saját szövegei között.

Határhelyzetek

Közép-Kelet-Európában a 20. század során sokszor kerültek az emberek határhelyzetekbe, vagy lehet, mindig is ott éltek. A létezés olyan ingatag hídján, amelynek egyik és másik végén egymással egyeztethetetlen világok állnak, s mégis dönteni kell és elindulni valamelyik irányba. Egymással szembe kerülnek értékrendek, és sokszor csak néhány percünk marad, amely alatt dönteni kell, hogy az ember melyik irányt választja, merre indul, mit cselekszik: kivel tart vagy ki elől menekül.

A Nagy a sátán birodalma, az *Ősök jussán*, a *Holtak országa* elbeszéléskötetek már címükkel is utalnak a háborús helyzetre, amely négy-öt évtizedenként újra és újra kialakul a Duna déli folyása mentén. Az elbeszélések hősei olyan kiélezett határhelyzetekben élnek, amikor egy-egy mondatnak, cselekedetnek éppen a szituáció miatt hatalmas súlya van, amikor évtizedes, évszázados indulatok, szenvedélyek törnek a felszínre a politikai helyzet törései mentén. Az ösztönök, a gyűlölet szabadul el, s teszi lángoló pokollá vagy kietlen sivataggá a világ rendjét. Ezek az elbeszélések három időszakot: az első, a második világháború és a délszláv háború borzalmait elevenítik fel, másolják egymás mellé, megmutatva, hogy nincs különbség a háborúk pusztításai között. A *3 háború* című elbeszélés egy hosszú család történetbe foglalja egybe a három tragikus korszak szörnyűségeit.

Határhelyzetbe kerül a háborúban a műveltség, hiszen a vak puszkagolyók nem válogatnak az emberfők között. A fegyverek ereje ellen mennyit érhet Csáth, Kosztolányi, Márai bölcsessége, Ottlik nyugalma? A magyar próza klasszikus szerzői sorra megjelennek Kontra műveiben utalásként avagy szövegeikre való rájátszás révén. Kontra legtöbbit a szabadkai Csáth Géza műveire (*Csáth utolsó novellája*, *Csáth a boncolóasztalon* – amellyel novellapályázatot nyert a szerző),

illetve az ő sorsára hivatkozik; szülőföldjeik közelsége és pszichikai túlérzékenységük adhat okot a lelki rokonságra.

A kisebbségi létben határhelyzetbe kerül a nyelv is. A nyelv Kontra legelső verseiben már mint téma kerül elő: „idézőjelbe tett / jogtalansággal és hívatlansággal / önmagam nélkül / az ige negyedik idejében / felkiáltó jellel nyúlt / kérdeve-kérő szavaimmal / védjen és óvjon / akit megtagadtam” (*A mottó a végén*); a grammatikai kategóriák válnak a valóságot leíró kategóriákká: „Nem hiszek többé azoknak / akik a három igeidő közül / csak az egyikre esküsznek” (*Átvezetés az irodalomba*). Prózájában fontos témává válnak a nyelv változatai, változásai: nemcsak a magyar, hanem más nyelvek kopottságának, hajlékonyságának, megújíthatóságának problémája. Miközben a magyar különböző használata itthon és otthon meghatározó lesz a gimnazista számára, aközben kidolgoz egy újfajta, lirizált, esszéizáló prózanyelvet, amely az 1980-as évekre már jelentősen elüt a magyarországi irodalom posztmodern nyelvezetétől. A történetek pontos, fegyelmezett előadását a táj lírai, érzelmes leírásai egészítik ki, a komor futamok mellé érzékenyebb, néhol érzeltgős dallamokat játszva. A sajátos nyelv kidolgozásához olyan formai elemek is társulnak, mint a leszakadó sorok, bekezdések, amikor a szövegben nem a sor elején indul az új bekezdés, hanem az előző, félbemaradt sor vége alatt kezdődik az új szövegegység. Az újítás, a nyelv lehetőségeinek az értelmes mondatokon túli kihasználása is tetje néhány novellának, mint például az *Úgy törnek el* kötetben a *Iatrogén ártalom* című szövegnek.

Élethelyzetek

Az elbeszélésekben, a regényekben a rövid történetek, az élethelyzetek bemutatása kapja a legnagyobb szerepet. Tárgyilagos, tömör az elbeszélismód, az elbeszélő a háttérbe húzódik, sokszor még az egyes szám első személyű írásokban is. Nincsenek érzelemnyilvánítások és nincsenek hatásvadász vagy fellengzős mondatok sem, amelyekkel a szerző az olvasóhoz akarna fordulni. Az elbeszélő saját történeteit meséli el, nem vállal közösséget az olvasóval, inkább provokálja a kérdést, hogy az olvasó közösséget vállal-e vele. A különféle élethelyzetek történetei sokszor hátborzongatóak, félelmetesek, s éppen azért félelmetesek, mert megtörtént események alapján születtek, amint erre többször is utal Kontra, például a *Cipőd talpán nem viheted el* című no-

vella előbeszédében: „annyit írtak az utóbbi években 1944-ről, amikor már lehetett, számokat tupírozva, táblázatokkal bizonygatva, mi hogyan történt. Az »igaz történetek« azonban hiányoztak, valós nevekkkel és helyszínekkkel, pedig én ezeket vártam: a nagyapám végigmondott történeteit.” Családi történetnek számít a *Csapó János fél élete* című elbeszélés is, amellyel két elbeszéléskötetében is találkozhatunk, s amelyben a szerző a nagybátyja elmesélése alapján rögzítette az eseményeket. A *Gyilkosság joghurt miatt* című elbeszélésben a „hétköznapi” tragédia alapját egy újsághír adta, s erre épül fel a cselekmény: a vidékről a városba költözött apa felnőtt fia lakótelepi lakásába cipel egy vértől csöpögő marhafejet, hogy egy igazi „jót” (töltött marhafej) főzzön fiáéknak, miközben fia munka nélkül és a teljes kiszolgáltatottságtól szorítva lelkileg összeomlik, és fejbe lövi az őt kiszolgáló vendégloást. Nem a cselekmény kap itt hangsúlyt, hanem a mögötte rejlő, nyomasztó élethelyzet, amelynek nem kínálkozik megoldása, ezért marad a feszültség levezetése az értelmetlen cselekvésben. A szerző dokumentáló, leletmentő szándékának és írói módszerének köszönhetjük *A kastély kutyái* című regényében olvasható naplót is, amelyet egy tizenhét éves lány készített 1944 őszén, miközben átvonult felettük a front minden nyomorával, fosztogatásával, szörnyűségével: „Már alig szemerklélt, kimentünk a pincéből. Majdnem elájultam az udvar közepén. Földbe gyökerezett a lábam, megállt a szívem verése. Fizikai fájdalmat éreztem, nagyon is értettem, mi történik: ekkor láttam először orosz katonákat. Magam gépiesen azt mondtam, »az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért.«; igaz lehet, hogy ideértek a vörösök? Nyilván félreérthetetlen vonásokkal ült ki az arcomra, amit éreztem, ami feltűnt az udvaron az embereknek, és figyelmeztettek, hogy feltűnően elsápadtam, uralkodjak magamon.”

Kontra elbeszéléseinek hősei hétköznapi, semmiben sem különleges emberek. Legfőbb jellemzőjük, hogy kiszolgáltatottak annak a sorsnak, amelyet nem választottak, hanem kaptak, örököltek. Éppen ezért a hitelesség lesz a mércéje ezeknek történeteknek, s ez indokolja a sokszor távolságtartó elbeszélői stílust. Az elbeszélésekben gyakori nézőpontváltást is ez magyarázhatja, az egyes szereplők nézőpontjai nem hierarchikus rendben helyezkednek el egymás fölött, inkább az egymás mellé kényszerített emberek egyenértékű világszemléletei ezek. Az elbeszélői nézőpontok játékára épül a *Fénykauzisztika* című írás, amelyben minden egység más-más szereplő nézőpontjából adja elő a történetet.

Az elbeszélői nézőpontok sokfélesége, az értelmezési lehetőségek többirányúsága nem ad lezárt, előrecsomagolt útmutatást a nehéz, embert próbáló helyzetekben. A töredékekből összeálló történetekből sem bontakozik ki olyan életszemlélet, amely sikeresen küzdhetne meg a környező világ embertelenségével, „sátániságával”, és még az önéletrajzi regényekben sem látunk túl a hétköznapi élet keservein, tragédiáin.

Zárt, konok világ Kontra Ferenc műveinek világa. Borús, szomorú ég alatt élnek a szereplők, az élet kis ünnepei sem színesek a vidámságtól, az örömtől. A fények tompák, fenyegetőek, alig hallatszik nevetés, a szerelem is elbújik szemünk elől. Kontra szemérmes író, saját érzelmeiről még önéletrajzi műveiben is áttételesen, a történeteken keresztül mesél. A felnőtté válás meghatározó alkalmait, a nagy szerelmeket csak a háttér felrajzolt alakjaiban sejtethjük, később édesapja elvesztését is szikár egyszerűséggel mondja el a gyökerekre, a kisebbségi lét kontextusára irányítva figyelmünket (*Drávaszögi rekviem*). Az apa–fiú viszony az írások tanúsága szerint nagyon fontos volt a szerző számára, hiszen ez a családi kapocs határozhatja meg leginkább a régi hagyományhoz kötődés lehetőségét. A regények és az elbeszélések világában azonban sosem tudott közös hangot találni a szigorú, tanári szerepéből kilépni nem tudó édesapa és a saját helyét, mozgásterét kereső fiú.

Az eddigi, jelentős életmű Kontra nyilatkozatai szerint az önmegformálás, az önéletrajzi munkák felé fog továbbmozdulni, igaz, tekintetbe kell vennünk saját mondatait műveinek útjáról: „Én nem szeretném, ha valaki elolvassa a nevemet egy tartalomjegyzékben, az előre tudja, hogy pontosan mire számíthat. Nem mondok le arról, hogy el is kelljen olvasni, amit írtam, hogy bárki véleményyt tudjon alkotni róla. Nem érdemes még egy ugyanolyan novellát írni, de olyan könyvet sem, amely nem haladja meg valamiben az előzőt. Szükség van arra, hogy az olvasót meglepetések ériék, mert az unalomra semmiféle magyarázat nincsen.”

THIMÁR ATTILA